

REALİST HALK HİKÂYELERİNDE ÖTEKİLER: AZINLIKLAR VE GAYRİMÜSLİMLER

THE OTHERS IN REALIST FOLK STORIES: MINORITIES AND NON-MUSLIMS

Rabia Gökcen KAYABAŞI*-Veyis BURSA**

ÖZ: Realist halk hikâyeleri; birçoğu XIX. yüzyılda yazıya geçirilen, gerçeklik unsurları ağır bastığı için halk hikâyelerinden farklılık gösteren mensur hikâyelerdir. *Hançerli Hanım Hikâye-i Garîbesi, Letâifnâme, Hikâye-i Tayyazâde, Cevrî Çelebi, Tıflî ile İki Birâderler Hikâyesi, Kanlı Bektaş, Sansar Mustafa Hikâyesi, Safiye ile Yusufşâh Hikâyesi, Hikâyet-i Sipâhî Şâdân, Hikâyet-i Hüseyin Çelebi ve Nigâr ve Şâh-ı Huban ve Kısâ-i Boşnak, Cafer Paşa Hikâyesi, Hikâye-i Sipâhî Kastamonî, Şâbûr Çelebi, Ferdâne Hanım, Hikâye-i Temimdâr, Hikâyet-i Bağdâd Şâh, Hikâyet-i Beng-i Hallaç, Evhâd Çelebi, İstanbul Batakhâneleri, Hâzâ Menâkıb-ı Fil'l-i Hümâyûn, Destân-ı Kısâ-i Şâd ile Gam, Hikâyet-i Kızılalma, Hikâyet (Kadı ile Uğrı) ve Hikâyet-i Mekr-i Zenân I-VI* hikâyeleri realist halk hikâyeleri arasında değerlendirilmektedir. Bu çalışmada realist halk hikâyelerinde yer alan azınlıkların ve gayrimüslimlerin durumu incelenmiştir. Etnik azınlıklar, köleler ve cariyeler de çalışmanın konusuna dâhil edilmiştir. Hikâyeler incelenirken, konuyla ilgili en kapsamlı kaynaklar olan *Halk Edebiyatı Araştırmaları 2, Kitap-ı Mensur Realist İstanbul Hikâyeleri (Metinler), Realist Halk Hikâyelerinden Tayyazâde Hikâyesi ile Hançerli Hanım Hikâyesi Üzerine Bir Tahlil Denemesi, Tıflî Hikâyeleri, Masaldan Romana Sözen Yazıya İstanbul Hikâyeleri ve Eski Türk Edebiyatında Mensur Hikâyeler* adlı kitaplarda yer alan hikâye metinleri esas alınmıştır. Realist halk hikâyelerinde yer alan azınlıklar ve gayrimüslimlerle ilgili bir araştırma yapılmamış olması bu çalışmayı gerekli kılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Halk Hikâyesi, Realist Hikâyeler, Tıflî, Azınlıklar, Gayrimüslimler

ABSTRACT: *Realist folk stories; many of them written in the 19th century and characterized by a predominance of realistic elements, are prose narratives that differ from traditional folk stories. Hançerli Hanım Hikâye-i Garîbesi, Letâifnâme, Hikâye-i Tayyazâde, Cevrî Çelebi, Tıflî ile İki Birâderler Hikâyesi, Kanlı Bektaş, Sansar Mustafa Hikâyesi, Safiye ile Yusufşâh Hikâyesi, Hikâyet-i Sipâhî Şâdân, Hikâyet-i Hüseyin Çelebi ve Nigâr ve Şâh-ı Huban ve Kısâ-i Boşnak, Cafer Paşa Hikâyesi, Hikâye-i Sipâhî Kastamonî, Şâbûr Çelebi, Ferdâne Hanım, Hikâye-i Temimdâr, Hikâyet-i Bağdâd Şâh, Hikâyet-i Beng-i Hallaç, Evhâd Çelebi, İstanbul Batakhâneleri, Hâzâ Menâkıb-ı Fil'l-i Hümâyûn, Destân-ı Kısâ-i Şâd ile Gam, Hikâyet-i Kızılalma, Hikâyet (Kadı ile Uğrı) and Hikâyet-i Mekr-i Zenân I-VI stories are considered among the realist folk stories. In this study, the situation of minorities and non-Muslims in realist folk stories has been examined. Ethnic minorities, slaves and concubines have also been included in the scope of the study.*

* Doç. Dr.-Aksaray Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü/Aksaray-rabiagokcen@hotmail.com (Orcid: 0000-0002-6147-7916)

**Öğretmen-Konya Ereğli Mesleki Eğitim Merkezi/Konya-veyis_bursa@hotmail.com (Orcid: 0000-0003-2964-5104)

During the analysis of the stories, the most comprehensive sources on the subject, Halk Edebiyatı Araştırmaları 2, Kitab-ı Mensur Realist İstanbul Hikâyeleri (Metinler), Realist Halk Hikâyelerinden Tayyazâde Hikâyesi ile Hançerli Hanım Hikâyesi Üzerine Bir Tahlil Denemesi, Tıflı Hikâyeleri, Masaldan Romana Sözdene Yazıya İstanbul Hikâyeleri and Eski Türk Edebiyatında Mensur Hikâyeler are taken as basis. The lack of research on minorities and non-Muslims in realist folk stories necessitated this study.

Key Words: Folk Story, Realist Stories, Tıflı, Minorities, Non-Muslims

Giriş

Türk insanının tarihi, yaşayışı, millet olma bilinci ve millî değerleri hakkında yüzyıllar süren sözlü bir gelenek oluşmuştur. Türk halk edebiyatının önemli türlerinden olan destanlar, efsaneler, masallar ve halk hikâyeleri de yazılı edebiyat oluşuncaya kadar sözlü olarak aktarılmıştır. Sözlü geleneğin edebi yollarla gerçekleştiriliyor olması akılda kalıcılığını arttırmış ve bu eserlerin yazıya geçirildiği döneme kadar ulaşabilmesini sağlamıştır.

Millî kültür aktarımını sözlü gelenek yoluyla sağlayan türlerden biri de halk hikâyeleridir. “Halk hikâyeleri, göçebelikten yerleşik hayata geçişin ilk mahsullerinden olup; aşk, kahramanlık, vb. gibi konuları işleyen; kaynağı Türk, Arap-İslam ve Hint-İran olan, büyük ölçüde âşıklar ve meddahlar tarafından anlatılan nazım, nesir karışımı anlatmalardır.” İstanbul gibi büyük şehirlerde meddahlık geleneğinin ortaya çıkmasıyla beraber halk hikâyeleri anlatılmaya başlanmıştır (Alptekin, 2016: 18, 77). Meddahlar; yaptıkları taklitler, kullandıkları jest ve mimiklerle her statüden insana halk hikâyelerini anlatmışlardır (Köprülü, 1989: 361). Âşıklar da halk hikâyesi anlatan ilk kişilerdendir. İlk halk hikâyeleri de âşıkların hayatlarını konu edinmiştir. XVI. yüzyılda yaşamış âşıkların hayatlarını konu edinen *Gurbanî, Cihan ve Abdullah, Tufarganlı Aşık Abbas ve Gülgez* ilk halk hikâyeleri arasında sayılabilir (Alptekin, 2016: 77). Bu durum âşıklık geleneği ile meddahlık geleneğinin bir bağlantı içerisinde olduğunu göstermektedir.

Şükrü Elçin, Türk kaynağından gelen halk hikâyelerini kendi içinde sınıflandırmıştır. Dede Korkut hikâyelerinin, Köroğlu ve diğer saz şairlerinin hayatlarını konu eden hikâyelerin, Doğu Anadolu hikâyelerinin ve Güney Anadolu’daki bozlakların yer aldığı bu sınıflandırma içerisinde “Şehirlerde hikâyeciliği sanat haline getiren meddahların türlü konularda söyledikleri ve sonradan yazıya, kitaba geçen hikâyeler” de yer almaktadır. Elçin, Türk kaynağından gelen hikâyeler arasında tanımladığı bu hikâyeleri *Realist İstanbul halk hikâyeleri* şeklinde adlandırmıştır (2013: 444, 447). Halk hikâyelerinin kaynaklarının ve oluşum süreçlerinin farklılık gösterdiği görülmektedir. Bu hikâyeler hangi kaynaktan gelirse gelsin Türk kültürü içinde yeniden şekillenmiş ve Türk milletinin ortak ürünü hâline gelmiştir.

Realist halk hikâyeleri de Türk kültürünün bir yansıması olup halk hikâyeleriyle bağlantı içerisinde. Ancak halk hikâyelerine nazaran daha gerçekçi bir karaktere sahiptir. Ana temaları bakımından halk hikâyelerinden ayrılmaktadır (Boratav, 2018: 144-146). Mekân ve kişilerin

gerçeğe uygun oluşu, günlük hayatta rastlanabilecek olayların hikâyeye dâhil olması konularında da halk hikâyelerinden farklılık göstermektedir (Aytaç vd., 2017: 9). Bu hikâyelerde yer alan kişiler, olaylar ve bunların anlatım tekniği, realist halk hikâyelerini romana yaklaştıran unsurlar olarak düşünülebilir. Bu bağlamda, realist halk hikâyeleri; halk hikâyesi ve roman arasında bir köprü niteliğindedir (Aytaç, 2011: 6,8). Diğer taraftan “roman”ı, halk hikâyesinden ziyade-“yazılı” edebiyat ürünü olduğu gerçeğini merkeze alarak- “mesnevi” ile ilişkilendiren ve bu çerçevede halk hikâyelerinin bağlamsal açıdan daha çok günümüzdeki televizyon dizileriyle ilişkisine dikkat çeken tespit ve değerlendirmeler (Çevik, 2015: 44) de mevcuttur. Aynı doğrultuda televizyon ve internet teknolojisinin sadece halk hikâyelerinin değil, sözlü edebiyatın bütün türlerinin hatta sözlü kültür ortamında geliştirilen sosyal ilişkilerin bile yerini alma konumunda olduğu da ifade edilebilmektedir (Çevik, 2014: 120). Böyle olmakla birlikte halk hikâyelerinin üzerinde şekillendiği kültürel zeminin, realist hikâyeler vasıtasıyla yeni edebi türlerin alt yapısını oluşturduğu da rahatlıkla söylenebilir.

Realist halk hikâyeleri, XIX. yüzyıl İstanbul toplumunun aileye ve kadına bakışı, azınlıklar ve gayrimüslimlerle ilgili düşünceleri hakkında önemli bilgilere ulaşılmasını sağlamaktadır (Aytaç vd., 2017: 10, 14). Bu hikâyelerden bazıları IV. Murat Dönemi İstanbul’unda geçmektedir. Bu hikâyelerde IV. Murat’ın nedimi olan Tıflı’nın yer alması, hikâyeleri padişaha aktaran kişinin Tıflı olması bu hikâyelerin ilk anlatıcısı ve sanatkârının Tıflı olduğu sonucunu ortaya çıkarmaktadır (Boratav, 2018: 144-148). IV. Murat, XVII. yüzyılda yaşamış ancak hikâyeler XIX. yüzyılda yazıya geçirilmiştir. Hikâyelerin geçtiği dönemin, özellikle IV. Murat Dönemi olarak seçildiği düşünülebilir. Çünkü bu dönem, padişahın haksızlık yapanlara, yasaklara uymayanlara ağır cezalar verdiği bir dönemdir. XIX. yüzyıl İstanbul’unda da sorunların giderilmesi adına böyle bir yönetimin isteniyor olması mümkündür. Bir diğer ihtimal de XVII. yüzyılda ortaya çıkan bu hikâyelerin XIX. yüzyılın hayat şartlarına uyarlanarak yeniden düzenlenmiş olmasıdır. Böylece hem içinde bulunulan dönem anlatılmış hem de geçmiş yıllarda verilen cezalar, korku unsuru olarak halka yansıtılmıştır.

Ali Berat Alptekin, M. Fuad Köprülü, Özdemir Nutku, Pertev Naili Boratav, Saim Sakaoğlu, Şükrü Elçin, Berna Moran, Pakize Aytaç, Vijdan Akçadağ ve David Selim Sayers gibi isimler realist halk hikâyeleriyle ilgili çalışmalar yapmış araştırmacılarıdır.

Pakize Pervin Aytaç, Reyhan Gökben Saluk, Oğuz Demirbaş ve Gamze Bulgan; *Hikâyet-i Temimdâr, Cevrî Çelebi, Ferdâne Hanım, Hüseyin Çelebi ve Nigâr ve Şâh-ı Hûbân ve Kısas-i Boşnak, Şâbûr Çelebi, Hikâyet (Kâdı ile Uğrı)* ve *Hikâyet-i Meker-i Zenân* adlı hikâyeleri günümüz Türkçesine aktarmışlardır. Bu hikâyeleri *Kitâb-ı Mensûr Realist İstanbul Hikâyeleri (Metinler)* adı altında 2017 yılında yayımlamışlardır. Realist halk hikâyeleri arasında sayılan diğer hikâyelerin tam metnine Şükrü Elçin’in *Halk Edebiyatı Araştırmaları 2*, David Selim Sayers’in *Tıflı Hikâyeleri*, Pakize Aytaç’ın *Realist*

Halk Hikâyelerinden Tayyazâde Hikâyesi ile Hançerli Hanım Hikâyesi Üzerine Bir Tahlil Denemesi ve Serdar Soydan'ın *Masaldan Romana, Sözdün Yazıya İstanbul Hikâyeleri* adlı çalışmalarından ulaşılmıştır. Hasan Kavruk'un *Eski Türk Edebiyatında Mensur Hikâyeler* adlı kitabından ise *Cafer Paşa hikâyesinin* özeti incelenmiştir. *İstanbul Batakhaneleri* hikâyesiyle ilgili Özdemir Nutku'nun *Meddahlık ve Meddah Hikâyeleri* adlı kitabında kısa bir bilgiye ulaşılmıştır. *Hançerli Hanım Hikâye-i Garîbesi, Letâifnâme, Hikâye-i Tayyazâde, Cevrî Çelebi, Tıflî ile İki Birâderler Hikâyesi, Kanlı Bektaş, Sansar Mustafa Hikâyesi, Safiye ile Yusufşâh Hikâyesi, Hikâyet-i Sipâhî Şâdân, Hikâyet-i Hüseyin Çelebi ve Nigâr ve Şâh-ı Huban ve Kıssa-i Boşnak, Cafer Paşa Hikâyesi, Hikâye-i Sipâhî Kastamonî, Şâbûr Çelebi, Ferdâne Hanım, Hikâye-i Temimdâr, Hikâyet-i Bağdâd Şâh, Hikâyet-i Beng-i Hallaç, Evhâd Çelebi, İstanbul Batakhaneleri, Hâzâ Menâkıb-ı Fil'l-i Hümayûn, Destân-ı Kıssa-i Şâd ile Gam, Hikâyet-i Kızılalma, Hikâyet (Kadı ile Uğrı) ve Hikâyet-i Mekk-i Zenân I-VI*, realist halk hikâyelerinin bilinen örnekleridir (Aytaç vd., 2017: 15-16).

Bu çalışmada, realist halk hikâyelerinde yer alan azınlıkların ve gayrimüslimlerin durumu incelenmiştir. Realist halk hikâyelerinde yer alan azınlıklar ve gayrimüslimlerle ilgili daha önce çalışma yapılmadığı için bu konuda araştırma yapma gereği duyulmuştur. Realist halk hikâyesi olduğu tespit edilen yirmi dört hikâyeden; *Tıflî ile İki Birâderler, Hikâyet-i Sipâhî Şâdân, Hikâye-i Sipâhî Kastamonî* ve *Kadı ile Uğrı* hikâyelerinde konuyla ilgili bulguya rastlanamamıştır. *İstanbul Batakhaneleri* adlı hikâye, metnine ulaşamadığı için incelenememiştir. Etnik azınlıklar, cariyeler ve köleler de çalışmanın konusuna dâhil edilmiştir. Hikâyelerin farklı varyantları olduğu tespit edilmiş, bu varyantlardan en geniş kapsamlı olanı incelenmiştir.

1. Realist Halk Hikâyelerinde Yer Alan Azınlıklar ve Gayrimüslimlere Dair Genel Değerlendirme

Azınlık kavramı sosyolojik ve hukuksal açıdan farklı şekillerde ele alınmaktadır. Sosyolojik açıdan değerlendirildiğinde çoğunluktan farklı olan her grubu azınlık olarak nitelemek mümkündür. Hukuksal açıdan değerlendirildiğinde ise o ülkenin yurttaşı olmak, ülke genelinde daha az sayıda bir nüfusa sahip olmak, dinsel, dilsel veya etnik olarak farklılık göstermek azınlık olmanın şartlarından biridir (Oran, 2004: 26). Osmanlı Devleti'nin azınlık anlayışı ise daha farklıdır. Osmanlı Devleti, İslami hukuk kurallarına göre yönetilen bir devlettir. İslami anlayıştan kaynaklanan *millet sistemi* de aynı dine bağlı kimselerin aynı milletten kabul edilmesi esasına dayanmaktadır. Bu sebeple Osmanlı Devleti'nde etnik azınlık kavramı yer almamış, Müslüman ve gayrimüslim kavramları üzerinden millet ayrımına gidilmiştir. Gayrimüslim tebaaya genel olarak *zimmi* denilmiş İslam devletinin zimmetinde yani himayesi altında güven içinde yaşayacakları anlatılmak istenmiştir (Eryılmaz, 1996: 17-20). Lozan Barış Antlaşması'nda azınlık kelimesi kullanılmış ve Türkiye'deki azınlıkların gayrimüslimlerden ibaret olduğu dile getirilmiştir (Tosun, 2009: 160). Günümüzde de bu antlaşmanın maddeleri esas alınmaktadır.

Azınlık ve gayrimüslimlerin kimler olduğuyla ilgili farklı tanımlamalar ve değerlendirmeler yapıldığı görölmektedir. Yapılan her tanımlamada, çoğunluğun dışında kalan bir topluluktan bahsedilmektedir. Bu topluluk, öteki olarak kabul edilmektedir. Tarih boyunca kullanılan bir kavram olan ötekilik, çeşitli farklılıklara sahip olan kitlelerin baskın grup tarafından ayrıştırılmasıdır. Düzeni bozabileceği düşünölen gruplar ötekileştirilerek toplumsal düzen sağlanmaya çalışılmaktadır (Şeker ve Şimşek, 2011: 484-486). Ötekilik kavramının anlam kazanabilmesi için diğer topluluğu, kendi topluluğunun zıttı olarak görmek gerekmektedir. Bu şekilde, farklı toplulukların özellikleri belirginleşerek kültürel özellikler ve değer yargıları netleşmektedir. Kişi kendini içinde bulunduğu topluluğa ait hissederek ona göre davranmakta ve diğer grupları öteki olarak görmeye başlamaktadır (Bauman, 2010: 51-52). Azınlıklar ve gayrimüslimler de Osmanlı Devleti içerisinde yaşayan ötekilerdir. Kültürel özelliklerinin ve dinî inançlarının farklı oluşu, giyim-kuşam olarak çoğunluktan ayrılmaları; gayrimüslimleri ve azınlıkları ötekileştirmektedir. Olumsuz olduğu düşünölen bazı bireysel özelliklerin tüm toplumla özdeşleştirilmesi de önyargıyı ve ötekileştirmeyi artırmaktadır. Bu durum azınlıkların ve gayrimüslimlerin; dışlandıklarını, yabancılaştırıldıklarını veya küçük göröldüklerini düşünmelerine sebep olmaktadır. Diğer taraftan bakıldığında ise Osmanlı Devleti tarafından hakları korunan, kendi inançlarını yaşamaları konusunda serbest bırakılan azınlıklar ve gayrimüslimler, öteki olmalarına rağmen kültürel özelliklerini koruyabilmişlerdir. Cariyeler ve köleler ise sosyal, ekonomik ve hukuksal haklarının sınırlılığı nedeniyle diğer azınlık ve gayrimüslimlerden olumsuz anlamda ayrılmaktadırlar.

Türk halk edebiyatı ürünlerinde azınlıklar konusu ele alınmış, çeşitli anlatı türlerinde gayrimüslimlere yer verilmiştir. Karagöz oyununda Arap, Acem, Arnavut gibi Türk olmayan tipler ile Yahudi, Ermeni, Rum gibi Müslüman olmayan tipler mevcuttur (Sakaoğlu, 2011: 203-212). Bu tipler, toplumun gayrimüslimlere ve azınlıklara bakış açısını göstermektedir.

Osmanlı Devleti'nde Müslüman olan etnik azınlıkların ayrı bir millet olarak değerlendirilmediği ve azınlık olarak görömediği bilinmektedir. Ancak bu durum İslami anlayıştan kaynaklanan ve devletin bekası adına yapılan bir uygulamadır. İncelenen metinlerde etnik azınlıkların yapmış olduğu olumsuz davranışlar ve maruz kaldığı farklı uygulamalar mevcuttur. Bu sebeple etnik azınlıklar da bu çalışma içerisinde incelenecektir. Realist halk hikâyelerinde cariyeye ve köle kavramları da sıklıkla yer almaktadır. Cariye ve kölelerin hangi millete mensup oldukları her hikâyede anlatılmasa da yaşama koşulları, alınıp satılmaları ve köken itibarıyla başka bir millete mensup olmaları sebebiyle onlar da azınlıklar arasında değerlendirilmiştir.

2. Azınlık ve Gayrimüslimlerin Realist Halk Hikâyelerine Yansımaları

2.1. Hikâye-i Cevri Çelebi

Cevri Çelebi hikâyesinde Araplar, fiziksel özellikleri açısından abartılı bir şekilde anlatılmakta ve çok çirkin olarak nitelendirilmektedirler. Hoca Mahmud'un evinin önünde bekçilik yapan Araplar, kadınları içeri almak istemeyince Hoca Mahmut onlara "*hınzır çehreli*" diyerek kızar ve kadınların evin içine girmelerini sağlar. *Cevri Çelebi* hikâyesi Gürcülerle ilgili bilgiye ulaşabileceğimiz tek hikâyedir. Hikâyede yer alan Gürcü köle, Türkçe bilmemektedir. Dolayısıyla hikâyede yer alan gayrimeşru olayları başkasına anlatamamaktadır. Gürcü'nün bu iş için özellikle seçildiği düşünülebilir. Hoca Mahmut'un kızı Rukiye'nin cariyeleri olduğundan bahsedilmektedir. Cariyeler, Rukiye Banu'ya ve onun misafirlerine hizmet etmektedirler. Eğlence alemlerinde oynamaktadırlar. Rukiye Banu, *Cevri Çelebi*'den cariyeye kızları alıp oyun oynamak için bir odaya götürmesini istemektedir. Cariyelerin verilen her emri yerine getirdikleri görülmektedir. Aynı hikâyenin devamında Sultan Murat, doğru söylemedikleri takdirde cariyeleri çuvala koydurtup denize atıracağını söyleyince bir cariyeye yaşanan olumsuz olayları anlatmaktadır (Aytaç vd., 2017: 58-69).

2.2. Hikâye-i Ferdâne Hanım

Hikâye-i Ferdâne Hanım'da hikâyenin kahramanlarından Hammad'ın, Mısırlı Mansur Ağa'nın oğlu olduğundan bahsedilmektedir. Mısırlı olan bu ailenin ekonomik durumunun iyi olduğu anlaşılmaktadır. Hammâd'ın yöneticilik yaptığı görülmektedir. Hem statü hem maddiyat olarak Mısırlılardan olumlu anlamda bahsedilmiştir. Mısırlı olan Hammâd'ın, yine Mısırlı olan bir tüccarın yanında çalışmış olması Mısırlıların birbirleriyle iyi ilişkiler içinde olduğunu göstermektedir. Ayrıca Hammad'ın söylediği "*ashâb-ı medeniyetdenim*" ifadesi Mısırlıların, Osmanlı Devleti içerisinde yayılan düşünce akımlarından etkilendiğini göstermektedir (Aytaç vd., 2017: 113).

2.3. Hikâyet-i Hüseyin Çelebi ve Nigâr ve Şâh-ı Huban ve Kısası Boşnak

Hikâyenin başında Boşnakların genel özellikleri olumlu bir şekilde aktarılmış, hikâyedeki Boşnak'ın fiziksel görünüşü ve zenginliği dile getirilmiştir. Boşnakların vefalı kimseler olduğu söylenmiştir (Aytaç vd., 2017: 208). Boşnaklar Osmanlı İmparatorluğu'nda, Evlad-ı Fatihan olarak adlandırılmakta ve en sadık toplum olarak düşünülmektedir (Akova, 2012: 182). Hikâyenin başında olumlu özellikleriyle anlatılan Boşnak'ın kendi çıkarlarını düşünen kötü biri olduğu sonraki bölümlerde anlaşılmaktadır. Evine çağırıldığı insanları öldürüp mallarını almaktadır. Nigar'ı ve üç cariyesini öldürmeye teşebbüs etmiştir. Boşnak'tan kaçmayı başaran Şâh-ı Hübân, Nigâr ve Hüseyin Çelebi, Müslümanlardan yardım istemişlerdir (Aytaç vd., 2017: 216-218.). Yardım istenilen kişilerin hangi dine mensup oldukları özellikle belirtilmektedir.

Hikâyenin kahramanlarından Nigar'ın üç cariyesi vardır. Bunlar sürekli Nigar'ın yanındadırlar. Zor durumlarda kaldıklarında birbirlerine yardım etmektedirler. Yine aynı hikâyede bir cariyeden bahsederken "...nameyi okuyup elime sundu." ifadesi yer almaktadır (Aytaç vd., 2017: 206-219). Bu ifadeden cariyenin okuma bildiği anlaşılmaktadır.

2.4. Hikâye-i Tayyazâde

Hikâye-i Tayyazâde'nin Tayyazâde Yahûd Binbirdirek Vakası, Tayyazâde Binbirdirek Batakhânesi ve 1001 Direk Batakhânesi isimlerinde farklı varyantları vardır (Akçadağ, 2008: 20-21). Bu çalışmada Hikâye-i Tayyazâde adlı versiyonu incelenecektir. *Tayyazâde* Hikâyesi Osmanlı tiyatrosu oyuncularından Ahmet Necip tarafından dram hâline getirilip birçok defa oynanmıştır. Yine aynı hikâye Hayali Küçük Ali tarafından Karagöz oyunu olarak oynanılmıştır (Elçin, 1997: 94). Bu durum, realist halk hikâyeleri ile diğer edebi türler arasındaki bağlantıyı göstermektedir. Ayrıca Karagöz oyununa aktarılabilmesi, realist halk hikâyelerinin gelenekle ilişki içerisinde olduğunun kanıtıdır.

Tayyazâde, eski Osmanlı defterdarlarından Hüseyin Efendi'nin yanında yaşamakta ve Hüseyin Efendi tarafından çok sevilmektedir. Hüseyin Efendi'nin, Tayyazâde için hazırladığı hediye, arabacı Veli Mahmut'un bohçasıyla karışır. Tayyazâde, bohçadan çıkan ürünleri beğenmez. Uşağıyla, bohçanın içindekileri geri gönderir. Uşağı, bohçayı iade ederken Tayyazâde'nin isteği üzerine, "Ağam selam söyledi bununla bir sair köleyi çerağ eylesün, dedi." diyerek bohçayı hazineye teslim eder (Aytaç, 2011: 120-123). Tayyazâde'nin uşağa söylediği bu sözden anlaşılacağı üzere verilen hediye beğenilmemiş, bu hediye için yalnız köleleri mutlu edebileceği dile getirilmiştir. Bu bakış açısı kölelerle özgür insanlar arasındaki farklılığı göstermesi açısından önemlidir.

Hazinedarın hanımı, Tayyazâde'nin evine altı cariyeye beraber gidip onlara Tayyazâde'ye sopayla vurmalarını emreder. Bu durum, cariyelerin insanlara zarar vermekten çekinmediklerini göstermektedir. Tayyazâde'nin annesi oğlunun başına geleceklerden habersiz olduğu için Rahime isimli Arap'tan Tayyazâde'yi kahvehaneden çağırmasını ister (Aytaç, 2011: 126-127). Buradaki Arap da hizmetçi veya cariyedir.

Tayyazâde, Hüseyin Efendi'yi ararken farklı renklerde ferace giymiş sekiz cariyeye karşılaşır. O cariyelerden birisi olan Sahbâ'nın ricası üzerine Fazlı Paşa Sarayı'na girer (Aytaç, 2011: 129). Hikâyelerin geçtiği düşünülen dönemde Osmanlı Devleti'nde bazı giyim-kuşam kanunları mevcuttur. Bu kanunlara göre çok renkli kıyafetler gayrimüslim kadınlar tarafından giyilememektedir (Kalyoncu, 2021: 1113). Bu nedenle Tayyazâde'nin karşılaştığı cariyelerin Müslüman olduğunu söylemek mümkündür.

Sarayda çok sayıda Macar, Boşnak ve Arnavut köleyle karşılaşılır. Harem ağaları ve Macar cariyeler de sarayda yer alan diğer görevlilerdir. Macar cariyelerin isimleri Latife, Fatma, Nazire, Anber gibi Müslüman isimleridir. Hikâyenin bu bölümünde sarayın zenginliğini ifade eden birçok

unsurdan ve çok sayıda cariye'nin varlığından bahsedilmektedir. Sarayın kırk odası olduğu, her odanın başında görevli bir cariye bulunduğu ve bu cariyelerin de dörder adet özel cariyeye sahip olduğu anlatılmaktadır (Aytaç, 2011: 129-136). Şükrü Elçin: "Sahbâ adlı cariye, Hüseyin Efendi'yi avladıkları gibi, Tayyazâde'yi de avlar. (1997: 72)." diyerek cariyelerin insanları kandırıp bu saraya getirdiklerini, sonra da onların paralarını aldıklarını anlatmaktadır. Paralar Hanım Sultan'da toplanmakta, cariyeler de zindana atılmaktan kurtulmaktadır. Hikâyede yer alan cariyelerin ve kölelerin fazlalığı zenginliğin göstergesidir. Bazı cariyelerin özel cariyelere sahip olması ise cariyeler arasında da bir hiyerarşi olduğunu göstermektedir.

Tayyazâde çok iyi yüzük taşı yapan bir tanıdığını getireceğini söyleyerek saraydan çıkar. Tayyazâde'yi saraydan çıkaran kişi de bir Arap'tır. Bu Arap'ın ismi Muharrem'dir (Aytaç, 2011: 137). Hizmetkâr olarak Araplara yer verilmesi burada da devam etmektedir.

Tayyazâde, saraydan çıktıktan sonra, tebdili kıyafet gezen IV. Murat'la karşılaşır durumu anlatır. Birlikte Hanım Sultan'ın sarayına girerler. IV. Murat, kendisini yüzükler için taş yapan birisi olarak tanıtır. Hanım Sultan, IV. Murat'a beğendiği bir cariyeyi alabileceğini ve taş yapması için sarayda kendisine bir oda tahsis edileceğini söyler. Hanım Sultan, IV. Murat tarafından hançerle öldürülür. IV. Murat, Tayyazâde ile Sahbâ'yı nikâhlar ve Tayyazâde'ye yirmi kadar cariye hediye eder (Aytaç, 2011: 140). Bu bölümde IV. Murat, hikâyeye dâhil olmuştur. Padişah, kendi başına sorunu çözmüş ve Tayyazâde'yle beraber birçok kişiyi kurtarmıştır. Cariyeleri saraya getirtip yirmi tanesini Tayyazâde'ye hediye etmesi cariyelere verilen değeri göstermektedir.

2.5. Hançerli Hanım Hikâye-i Garîbesi

Hançerli Hanım Hikâye-i Garîbesi farklı versiyonları olan bir hikâyedir. *Hançerli Hanım*, *Resimli Hançerli Hanım*, *Hançerli Hikâye-i Garîbesi* bu hikâyenin diğer versiyonlarıdır (Akçadağ, 2008: 17). Özdemir Nutku, *İstanbul Batakhaneleri* adlı hikâyeyi de *Hançerli Hanım*, *Tayyazâde* ve *Sansar Mustafa* hikâyelerinin büyük oranda değiştirilmiş bir versiyonu olarak değerlendirmektedir (1997: 94). Bu çalışmada Pakize Aytaç'ın *Tayyazâde Hikâyesi ile Hançerli Hanım Hikâyesi Üzerine Bir Tahlil Denemesi* adlı kitabındaki *Hançerli Hanım Hikâye-i Garîbesi* adlı metin esas alınmıştır.

Hançerli Hanım Hikâye-i Garîbesi'nde Süleyman'ın babası Halil Efendi vefat etmiştir. Halil Efendi'den kalan parayı yemek isteyen birkaç kişi, onun mezarı başında ağlayıp Halil Efendi'nin azat ettiği Mısırlı köleler oldukları yalanını söylemektedirler. Süleyman onlara inanır. Onlarla beraber elinde bulunan tüm parayı harcar. Konağı içindeki eşyalarıyla ve cariyeleriyle beraber çok az bir para karşılığında satar. Cariyelerin alınıp satılan bir eşya mahiyetinde olduğu bu bölümden anlaşılmaktadır. Süleyman, tüm parasını harcadıktan sonra babasının yakın arkadaşı olan İbrahim Bey, Süleyman'a bedestende bir iş verir (Aytaç, 2011: 146-159). Realist halk hikâyelerindeki

bazı kahramanların, baba dostları vardır. Bunlar kötü zamanlarda olaylara müdahale edip onları düştükleri kötü durumdan kurtarmaya çalışırlar (Elçin, 1997: 76).

Süleyman bir gün gördüğü bir cariyeye âşık olur. Kamer adındaki bu cariyeye Süleyman'ın Hançerli Hanım'ın konağına gitmesine sebep olur. Hançerli Hanım da Süleyman'a âşıktır. Süleyman'ın annesi için bir konak tahsis edip cariyeler görevlendirir. Hançerli Hanım Süleyman'la Kamer'in ilişkisini öğrenince Kamer'i zindana attırıp işkence yaptırır. Kamer, ölmesi için Beykoz'daki bir ormana terk edilir. Süleyman durumu öğrenip Kamer'i kurtarır. Hançerli Hanım, bir meddahtan, Süleyman'a yapacaklarını anlatan bir hikâye yazmasını ister. Meddah da hikâyeyi yazıp Süleyman'a anlatır (Aytaç, 2011: 160-195). "...tıpkı Hamlet'in gezginci tiyatroculara üvey babasıyla anasının karşısında, onların maceralarını oyun biçimine koydurup oynatması gibi..." Hançerli Hanım da olmuş ve olacak her şeyi hikâye biçiminde meddahına anlattırmaktadır (Boratav, 2019: 79). Bu durum farklı milletlerin benzer bir edebi geleneğe sahip olabileceklerini göstermektedir.

Hançerli Hanım, Süleyman'ı hançerleyip denize attırır. Süleyman, IV. Murat'ın nedimi Tıflî tarafından kurtarılır, iyileşince Hançerli Hanım'dan kaçmak için Mısır'a gider. Hikâyenin sonunda Hançerli Hanım, Kameri azat eder. IV. Murat da Süleyman'a köleler ve cariyeler bağışlar (Aytaç, 2011: 197-208). Hançerli Hanım hem Süleyman'ı hem de Kamer'i öldürmeye teşebbüs ettiği halde Kamer'in azat edilmesi için yine ona ihtiyaç duyulmuştur. Bu durum kölelik ve cariyelik hakkında katı kuralların olduğunu göstermektedir. IV. Murat, bu hikâyeye de dâhil olarak Süleyman'a köleler ve cariyeler bağışlamaktadır.

Hikâyenin son bölümlerinde Süleyman Bey'in Hançerli Hanım'dan Kamer'i azat etmesini isterken yaşanan diyalog toplumsal dejenereyi gösterir niteliktedir: "...Ne ise artık olan oldu, biten bitti. Feyâ-ba'd müsterih ol. İki şahit huzûrunda, Kamer'i azad ve Süleymân Bey'e tezvîc eyledim diye takrîr ver. Sen de kız anası gibi hareket et. Sonra, seninle de birçok tatlı dakikalar geçiririz... (Aytaç, 2011: 207)."

Hançerli Hanım Hikâye-i Garîbesi'nde Dimitraki adında bir meyhaneci vardır. Dimitraki'nin nereli olduğu söylenmemektedir. Ancak isminden dolayı Rum olduğu düşünülmektedir. Süleyman'ı sürekli içki âlemlerine götüren ve yirmi yedi kişiden oluşan grup Dimitraki'den dostumuz diye bahsetmektedirler (Aytaç, 2011: 149, 155). Bu durum Rumlarla ilgili olumsuz bir özellik olarak hikâyede yer almaktadır.

2.6. Letaifnâme

Letaifname konusu itibarıyla *Hançerli Hanım Hikâye-i Garîbesi*'ne benzemektedir. Pertev Naili Boratav *Letaifname*'nin, *Hançerli Hanım Hikâye-i Garîbesi*'nin bir varyantı olduğunu dile getirmektedir (Boratav, 2018: 144).

Letaifnâme'de on bir alt hikâye vardır. Bu hikâyelerden birincisinde Saka isimli biri tarafından bıçaklanan genç kız, köşkün penceresinden atlar. Oradan geçen bir Yahudi onu evine götürür ve yaralarını tedavi eder. Yahudi,

kızla birlikte olmak ister. Kız ise hamama gidip temizlenmesi koşuluyla onunla birlikte olacağını söyler. Yahudi, hamama gidince kız pencereden atlar ve denize düşer (Sayers, 2013: 258). Karagöz gölge oyununda da Yahudi olan tipler her türlü fırsattan istifade ederek kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmektedirler (Sakaoğlu, 2011: 209). Farklı edebi türlere ait örneklerde Yahudilerle ilgili aynı özelliklerin belirtilmesi toplumun Yahudilere bakış açısını göstermektedir.

Kız, daha sonra üç balıkçı kardeşin denize attıkları ağla onların kayığına çıkar. Onlar da kızla birlikte olmak ister. Bir süvari tarafından kaçırılan kız, süvari tarafından da aynı isteğe maruz kalır. Kız, süvarinin atıyla oradan kaçır. Kızın, eski padişahın vasiyeti üzerine yeni padişah olur. Saka, üç kardeş, süvari ve Yahudi saraya getirtilir. Süvariyle üç kardeşe, tımarlar ve dirlikler verilir. Kız, Saka ile evlenip padişahlığı ona bırakır. Yahudi ise idam edilir (Sayers, 2013: 258-260). Üç kardeş, süvari ve Yahudi aynı davranışları gerçekleştirmişlerdir. Diğerleri affedilmişler ve onlara toprak bağışında bulunulmuştur. Yahudi ise kızın yaralarını iyileştiren kişi olmasına rağmen idam edilmiştir. Bu durumu, azınlıklara gösterilen olumsuz bir ayrımcılık olarak değerlendirmek mümkündür.

On birinci alt hikâyede padişah kılık değiştirip düşman saflarında savaşa katılır. Askerlerle beraber aç bir halde bir aşçı dükkânına gelir. Aşçıdan yemek isterler. Aşçı da onlara yemek hazırlaması için bir zenci görevlendirir. Zenci onları zindan gibi bir yere indirip hapseder. Zenci, burada insanları öldürüp etlerini halka yedirmektedir (Sayers, 2013: 258-259). Bu alt hikâyede zenci vahşi bir insan olarak gösterilmiştir.

Ana hikâyede, Yusuf Şah'ın parasını yiyen serseri takımından bahsedilmektedir. Meyhanelerin Rum azınlıklar tarafından idare edildiği dile getirilmektedir (Elçin, 1997: 77).

Zengin bir kimse olan Raiye Hanım, Yusuf Şah'ı görüp âşık olur. Yusuf Şah da Raiye Hanım'ın cariyesi olan Letaif'e âşıktır. Hikâye kahramanıyla bir cariyenin âşık olması burada da yer almaktadır (Sayers, 2013: 272-273). Cariyelere âşık olma, Türk edebiyatında sıklıkla rastlanılan bir durumdur. Tanzimat Dönemi romanlarında da bu gelenek devam etmiştir. Namık Kemal'in *İntibah* adlı eserindeki Mehpeyker karakterini bu duruma örnek olarak gösterebiliriz (Elçin, 1997: 82-83). Raiye Hanım; Letaif'le Yusuf Şah'ın ilişkisini görünce, zenci cariyeleri çağırıp Letaif'e iki yüz değnek vurmalarını ister. Hikâyenin sonunda Raiye Hanım'ın yalısı IV. Murat'ın fermanı üzerine basılır. Orada bulunan tüm köle ve cariyeler öldürülür. Yalnız Yusuf Şah'a yardım eden kethüda kadın sağ bırakılır. Letaif'le Yusuf Şah da evlendirilir (Sayers, 2013: 279, 297). Tayyazâde hikâyesinde cariyeler kurtarılıp saraya getirilirken bu hikâyede hepsinin öldürülmesi onların da suçlu bulunduğunu göstermektedir.

2.7. Meşhûr Tıflî Efendi ile Kanlı Bektâş'ın Hikâyesi

Tıflî Efendi İstanbul'da sahafılık yapan bir adamdır. Anlattığı hikâyelerle tanınan birisidir. Bir gün defterdar Ahmet Efendi, Tıflî Efendi'yi

hikâye anlatması için meclisine çağırır. Hikâyeler bittikten, herkes yattıktan sonra Tıflî Efendi afyon kullanmak ister (Sayers, 2013: 193-196). Saraydarı uyandırıp: “Canım ayvaz, şu dolabı çal da ağanın macun tasını çıkartiver.” der. Saraydar da Rahime adlı Arap cariye den iki tas getirmesini ister. Arap cariye boş tasları getirince Tıflî, Ahmet Efendi’nin odasındaki macun taslarını istediğini dile getirir. Bunun üzerine Arap cariye, Ahmet Efendi’yi uyandırıp durumu anlatır. Ahmet Efendi de kızıp Tıflî ’ye verilmesi üzere cariye ye beş kuruş verir. Cariye kuruşları saraydara teslim eder (Sayers, 2013: 196-197). Arap cariye verilen görevleri yerine getiren bir kişi olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca Tayyazâde hikâyesinde yer alan Arap cariye nin isminin de Rahime olması hikâyeler arasındaki bir benzerlik olarak dikkat çekmektedir.

Hikâyenin ilerleyen bölümlerinde Tıflî, Kanlı Bektaş’ın evine gelir. Buradaki cariyelerden iki tanesinin tavşan kıyafeti giyip sakilik yaptığı, bazı cariyelerin tambur, keman gibi müzik aletlerini çaldıkları görülmektedir (Sayers, 2013: 198). Bazı cariyelerin tavşan kıyafetiyle sakilik yapmaları farklı bir eğlence anlayışına sahip olduğunu göstermektedir.

2.8. Sansar Mustafa Hikâyesi

Sansar Mustafa Hikâyesi’nde, Sansar Mustafa’yı ve onu kaçıran Ahmet’i bulmak için IV. Murat’ın nedimi Tıflî, şehrin fahişelerini görevlendirir. Rukiye adında bir fahişenin önderliğinde Sansar Mustafa aranır. Cariyeleri, Rukiye’ye “Sultanım” diye hitap etmektedirler. Sansar Mustafa, Ahmet ve fahişeler Dolmabağçe’de karşılaşırlar. Hep beraber Panayot’un meyhanesine giderler. Rukiye, Ahmet’e âşık olur. Sansar Mustafa’yı bulursa Hacı Subaşı’dan iki yüz altın alacağını ağzından geçirir. Bunun üzerine Sansar Mustafa, Rukiye’nin başını keser ve başını bir sandığa koyup denize bırakır. Panayot’un zengin bir kâfir olduğundan bahsedilmektedir. Panayot, Sansar Mustafa’nın isteği üzerine cariyeleri Kapıdağı’na göndermiştir. Panayot’un hangi milletten olduğu söylenmemektedir. Hem isminden dolayı hem de meyhaneci olduğu için Rum olduğu düşünülmektedir. Sandığın bulunması sonucunda Panayot yakalanır ve Sansar Mustafa’nın yerini IV. Murat’a söyler. Sansar Mustafa kaçır ama Ahmet ele geçirilir. Panayot daha sonra kılık değiştirmesi için Sansar Mustafa’ya yardım etmiştir. (Sayers, 2013: 146-148, 154). Panayot korkak ve yalnız kendini düşünen bir kişi olarak tasvir edilmektedir.

Sansar Mustafa, Ahmet’i hapisten kaçıır. Beraber Küçükmustafapaşa’ya gelirler. Şalgam satmak için cuma pazarına gelen iki Arnavut görürler. Erken bir saat olduğu için Arnavutlar Cibali Kapısı dibinde uyumaktadırlar. Sansar Mustafa palasıyla iki Arnavut’un da başını keser. Arnavutların kıyafetlerini giyerler. Sabah olunca açılan kapıdan içeri girerler (Sayers, 2013: 157). Arnavutların şalgam satmak için pazara gelmeleri onların köle olmadıklarını göstermektedir. Sansar Mustafa ve Ahmet’in onların kıyafetlerini giydikten sonra tanınmamaları Arnavutların farklı bir kıyafet giydiklerini düşündürmektedir.

Sansar Mustafa ve Ahmet gemiyle kaçarlarlarken Malta Kıyılarında kafir kalyonuyla savaşıp onları yenerler. Daha sonra Mısır'a kaçarlar. Burada bir kahve dükkânı açıp beş altı yıl çalışırlar. Ahmet'in anne ve babasını özlemesi üzerine İstanbul'a dönerler. Mısır'a gitme motifi bu hikâyede de yer almaktadır. Hikâyenin sonunda Sansar Mustafa ve Ahmet yakalanır. Sansar Mustafa başlarından geçen olayları IV. Murat'a anlattıktan sonra ikisi de affedilir. Ahmet, Harem-i Hümayun'dan bakire bir cariyeyle nikâhlandırılır (Sayers, 2013: 159-163). Harem-i Hümayun, padişahın cariyelerinin yer aldığı bölüm olup Ahmet'e nikâhlandırılan cariyeye, padişahın kendi cariyesidir.

2.9. Evhad Çelebi Hikâyesi

Evhad Çelebi, sünnet düğününe giderken bir şeyhle karşılaşır. Şeyhin yanında Arap bir köle vardır. Şeyh, beraber iftar yapmaları için Evhad Çelebi'yi evine davet eder. Beraber içeriye girerler. Şeyh, Evhad Çelebi'yi haremine götürür. Arap köle, kapıyı arkadan kapar ve harem dışına kalır. Burada cariyeler hizmet etmektedir. Şeyh ve Evhad Çelebi cariyelerin getirdikleri şaraptan içerler. Şeyh, Evhad Çelebi'ye istediği cariyeyle birlikte olabileceğini söyler. Evhad Çelebi, kendisine içki sunan cariyeyi seçer. Cariye, Evhad Çelebi'ye âşık olur ve dikkat etmesi konusunda onu uyarır (Sayers, 2013: 214-217). Daha önce *Hikâye-i Tayyazâde*, *Letâifname* ve *Hançerli Hanım Hikâye-i Garîbesi'*nde gördüğümüz, hikâyenin kahramanıyla bir cariyenin birbirlerine âşık olmaları motifi burada da yer almaktadır.

Şeyh gittikten sonra cariyeler hücrelerine geçerler. Arap köle birkaç kez gelip cariyelere kızar. Arap köleden, cellat suratlı şeklinde bahsedilmektedir. Cariye, Evhad Çelebi'yi bir mağaradan geçirip Hint şehzadesiyle şeyhi gösterir. Hint şehzadesinin, şeyhin evlatlığı olduğunu anlatır. Şeyhin, Mecusi olduğunu ve hasta olan Hint şehzadesini iyileştirmek için şehzadeye insan yüreği yedirdiğini söyler. Mahkûmları öldürüp yüreklerini şehzadeye getirme görevi Arap kölenindir. Hikâyenin devamında Evhad Çelebi, cariyeyle birlikte olmak ister. Cariye ise onun malı olmadığını, ancak şeyh öldükten sonra nikâhlanıp birlikte olacaklarını dile getirir (Sayers, 2013: 218-221). Cariyenin şeyhe ait olduğunu düşünmesi cariyeliğin kurallarını göstermesi açısından önemlidir. *Evhad Çelebi Hikâyesi'*nde Hint şehzadesi, Mecusilik gibi farklı milletlere ve dinlere ait kavramlar yer almaktadır.

Şeyh, Evhad Çelebi ve cariyenin yokluğunu fark edince Arap kölelerden onları aramasını ister. Arap'ın birisi soyunup ipe kuyunun içine iner. Diğer Arap da onu indirip çeker (Sayers, 2013: 221). Arap köleler, *Evhad Çelebi Hikâyesi'*nde olumsuz özellikleriyle sıkça yer almaktadır. Kendi başlarına bir iş yapmamakta Mecusi şeyhin emirlerini yerine getirmektedirler.

Mecusi şeyhin İstanbul'a gelme hikâyesi de şöyle anlatılmaktadır: Hint şehzadesi Hindistan'da iyileştirilemeyince şehzade ve Mecusi şeyh, Hindistan'dan sürgün edilir. Bir süre Acem diyarında kalırlar, daha sonra

İstanbul'a gelip padişah ve veziriyle görüşürler. Kâbe ziyaretinden geldiklerini söyleyip onlara hediyeler verirler. Padişah da onlara Üsküdar'daki bu evi tahsis eder (Sayers, 2013: 218-219). Gayrimüslimlerin çıkarları için yalan söyleyebilecekleri, dinî duyguların kullanılmasıyla padişahın dahi kandırılabilceği bu bölümden çıkartılan sonuçlardır.

Evhad Çelebi ve arkadaşları kılık değiştirip Doğancılar Çarşısı'na giderler. Burada Mecusi şeyh dua eder gibi görünmektedir. Mecusi şeyhin dört dil bildiğinden bahsedilmiş ancak üç dil sayılmıştır. Şeyhin Hindistan'dan geldiği düşünülürse diğer dil Hintçedir. Ayrıca çok dil bilmenin veya bilgili olmanın insanları kandırmak için kullanılabileceği anlaşılmaktadır. Hikâyenin devamında, Evhad Çelebi ve arkadaşları, Mecusi şeyhin evine giderler. Evhad Çelebi, şeyhi; arkadaşları da Arap köleleri öldürür. Mağarada ölümü bekleyen Müslümanların kurtarıldığı da bu bölümde anlatılmaktadır. (Sayers, 2013: 225-226). Esir alınan adamların Müslüman olduğu özellikle belirtilmiştir. Müslüman olmayan kimselere güvenilmeyeceği yeniden dile getirilmektedir.

Evhad Çelebi, şeyhin hazinelerini alıp Mısır'a götürür. Çevresindeki insanlara da Mısır'da yaşayan dayısından miras kaldığını söyler. Arkadaşlarıyla beraber esir pazarından birkaç erkek köle satın alıp Mısır'a giderler. Evhad Çelebi daha da zenginleşmiş olarak Mısır'dan döner. Âşık olduğu cariyeyle evlenir. Mısır'dan beş tane Habeş köle ve cariyeyle iki tane hadım edilmiş erkek getirir. Ayrıca İstanbul'da da 30 tane kölesi bulunmaktadır (Sayers, 2013: 226-229). Mısır'a gitme motifi *Evhad Çelebi Hikâyesi*'nde de yer almaktadır. Evhad Çelebi'nin köle ve cariyelerinin sayısının belirtilmesi zenginliğini göstermektedir.

2.10. Şâbûr Çelebi

Cariyelerle ilgili bilgiler *Şâbûr Çelebi* hikâyesinde de yer almaktadır. Şâbur Çelebi'nin, hülle yoluyla evlendirildiği Gülruh Banu'nun cariyeleri vardır. Cariyeler yardımcı görevindedir. Şâbur Çelebi'nin bir mektup ve bir *hadim-i Arabi* ile Harun Reşit'in yanına geldiğinden bahsedilmektedir (Aytaç vd., 2017: 232, 272). *Hadimi* kelimesinin hizmet eden anlamında kullanıldığı düşünülürse *Şâbûr Çelebi* hikâyesindeki Arap da köle veya hizmetçi konumundadır.

2.11. Safiye ile Yusufşah Hikâyesi

Hikâyenin tam metni bulunamamış olup Hasan Kavruk'un *Eski Türk Edebiyatında Mensûr Hikâyeler* adlı eserinde yer alan özetinden yararlanılmıştır. Hikâyenin kahramanlarından Yusufşah, Mısır'a gidip uzun müddet orada kalır. İstanbul'a dönmek için yola çıktığında korsanlara esir düşer ve sonra kurtulur (Kavruk, 2016, s. 82). Aktarılan bu bölümden azınlıklarla ilgili direk bir bilgiye ulaşılamasa da Yusufşah'ın Mısır'a gitmesi diğer realist halk hikâyeleriyle benzerlik göstermektedir. Korsanlara esir düşmesi de bir nevi kölelik hayatı yaşadığı için çalışmanın konusuna dâhil edilebilecek bir husustur. Şükrü Elçin'in, *Yazma Safiye ile Yusuf Şah'tan* başlığıyla aktardığı kısa bölümde Safiye Hanım'ın güzelliğinden

bahsedilirken: “Çin nakkaşları cem olsalar mesela Erjenk Mâni ve Behzad gibiler gül-i ruhsarının bindebirin nakşetmekte aciz olurlar idi.” şeklinde aktarıldığını ifade etmiştir (1997: 87).

2.12. Hikâyet-i Mekr-i Zenân (I-VI)

Hikâyet-i Mekr-i Zenân hikâyelerinin dördüncüsünde, cariyelerin sazanelik yaptıkları, ev hanımına haber vermek, gelen komşuları karşılamak ve ağırlamak gibi görevleri olduğu anlatılmaktadır (Aytaç vd., 2017: 310).

2.13. Cafer Paşa Hikâyesi

Hasan Kavruk’un tespit ettiği ve realist halk hikâyeleri arasında sayılabilecek *Cafer Paşa Hikâyesi*’nde, Süleyman’ın annesi, babasının bedestenden satın aldığı bir cariyedir. Süleyman da büyüdükten sonra bir cariyeye evlenir (Kavruk, 2016: 101). Bir cariyeye evlenmenin doğal karşılandığı görülmektedir.

2.14. Hikâyet-i Temimdâr

Bu hikâye Hz. Ömer Dönemi’nde geçmektedir. Buna rağmen XIX. yüzyıl İstanbul’undan izler taşımaktadır. Hikâyede yer alan kafir ifrit ve cinler dönemin gayrimüslim halkını temsil etmektedir (Aytaç vd., 2017: 22).

Hikâyenin ana kahramanı olan Temimdar cünüp olduğu ve besmele çekmeden dışarı çıktığı için bir ifrit tarafından kaçırılır. Yerin yedi kat altında, kafir cinlerin arasında esir olarak yaşamaya başlar (Aytaç vd., 2017: 22). Bu durum dinin emirlerine uymayan, gayrimüslimler gibi davranan bir Müslüman’ın başına gelebilecek olumsuzluklara örnek mahiyetindedir. Müslüman cinlerin, Temimdar’ı oradan kurtarmasıyla birlikte Temimdar onlarla yaşamaya başlar. Cinlerin padişahıyla birlikte namaz kılar ve oruç tutar. Temimdar, cinlerin liderinin çocuklarına kuran okumayı öğretir. Rüyasında Hazreti Muhammed’in kabrinin bulunduğu yeri görür ve ağlar. İyi cinlerin padişahı, onu bir ifritle 80 yılda gidilebilecek olan Hazreti Muhammed’in kabrine kısa sürede göndereceğini söyler (Aytaç vd., 2017: 37). Bu bölümden, İslami kurallara göre yaşandığı zaman sorunların çözüleceği sonucu çıkarılabilir. Nitekim seksen yıllık yol bile göz açıp kapama mesafesine dönüşebilmektedir.

Cinlerin padişahı ile Temimdar bir adaya giderler. Adada, kaleye benzeyen kapısı kilitli bir kayanın içine girerler. Burada zincirle bağlanmış binlerce ifrit görürler. Buradaki bir ifritten *kara kâfir* şeklinde bahsedilmektedir. İnançsız ifritlerin zincirlenmiş olması onların diğer insanlara ve cinlere zarar vermesini engellemek amacıyla. Bu durum inançsız kişilerden uzak durulması gerektiğini anlatmaktadır. Cinlerin padişahı; Müslüman olması ve Temimdar’ı Medine’ye götürmesi şartıyla ifriti azat edeceğini söyler. İfrit, seksen yıllık bu yolu üç saatte tamamlayabileceğini dile getirir. Cinlerin padişahı, Temimdar’a bir dua öğretir. İfrit ona zarar vermeye çalışırsa bu duayı okuyarak zararı engelleyebileceğini ve bu duayı daima okuması gerektiğini söyler.

Temimdar, bu duayı okuyarak ifritin kötülüklerinden korunur ancak meleklerin katına çıktıklarında bu duayı okumayı unuttur. Melekler, eşek kılığındaki ifriti ateşle vurarak Temimdar'ın denize düşmesine sebep olur (Aytaç vd., 2017: 37-39). Bu bölümde, inançsız bir kişinin sözüne güvenilmeyeceği ve kötülüklerden korunmak için duanın faydalı olacağı görülmektedir. İfritin gökyüzünde uçarken, bir kuş yerine bir eşek şeklinde olması inançsızlığın değer verilen bir varlıkla temsil edilemeyeceğini göstermektedir.

İlerleyen bölümlerde, Hz. Süleyman'a karşı gelmiş bir ifrit, Temimdar'ın yardımıyla Hz. Süleyman'ın yüzüğünü çalmaya çalışır. Bu şekilde, padişah olmaya çalışmaktadır. Karşılığında da Temimdar'ı istediği yere götürecektir. Temimdar onun amacını anlayınca yardım etmeyi bırakır. Hz. Süleyman'ın yüzüğünü koruyan bir yılanın tavsiyesiyle ifritin yüzüğünü parmağına takar (Aytaç vd., 2017: 40-42). Allah'a ve peygamberlerine karşı gelen kişilerin doğru davranışlarda bulunmayacakları burada da dile getirilmektedir.

Temimdar başka bir ifritle daha Medine'ye ulaşmaya çalışsa da bu ifrit de parmağındaki yüzüğü zorla alıp, Temimdar'ı şeytanın yerinde yalnız bırakır. En sonunda Hz. Hızır'ın yardımıyla bir bulutun içinde Medine'ye ulaşır. Hz. Ali, Temimdar'la görüştüktan sonra inançsız cinlerin durumunu sorar. Temimdar da onların namaz kılmadıklarını, istedikleri kılığa girebildiklerini söyler. Ayrıca siyah olduklarını dile getirir. Temimdar, kafir cinlerden korunmak için tütsü yakılması gerektiğini söyler (Aytaç vd., 2017: 40-42, 51-52). Türk mitolojisinde siyah renge verilen olumsuz anlam burada da kullanılmaktadır. İslam öncesi bir inanç olan kötü ruhların tütsü yakılarak uzaklaştırılması geleneğinin İslami bir hikâyede yer alıyor olması kültürel aktarımın görülebilmesi açısından önemlidir.

2.15. Hâzâ Menâkıb-ı Fil-i Hümâyun

Bu hikâye; resimden âşık olma, rüyada âşık olma, kuş dilini anlama, Hızır'ın yardım etmesi gibi halk anlatılarında yer alan birçok motifi içermektedir. Sözlü gelenek yoluyla varlığını sürdüren masal, halk hikâyesi ve realist halk hikâyelerinin benzerlikler taşıması tabiidir (Alpaslan, 2002: 955).

Hikâyenin başında hiç çocuğu olmamış Mısır şehrindeki bir padişahтан bahsedilmektedir. Padişah ve vezir, birçok insana yemek verir ve onların dualarını alırlar. İkisinin de bir oğlu olur. Padişahın oğlu, Hutun padişahının kızının resmini görüp ona âşık olur. Bunun üzerine padişah ve vezirin oğlu, padişah kızını bulmaya giderler. Vezirzade, şehzadenin saraya girebilmesi için ünlü sarraf Şem'un'a gövdesi altından, gözleri elmadan, dişleri yakuttan bir fil yaptırır. Şehzade de bu filin içerisinde saraya girer. Vezirzade, Şem'un'un bu sırrı açıklayacağından korkarak Allah'a dua eder. Şem'un bu duanın üzerine Müslüman olur ve vezirzadenin korkusu kalmaz. Yaşadıkları her şeyi Şem'un'a anlatır. Şem'un, Müslüman olduktan sonra vezirzadenin korkusunun geçmesi, bir kişinin Müslüman olmasının başlı

başına güven kaynağı olarak düşünüldüğü göstermektedir. Şehzade filin karnında saraya girdikten sonra Hutun padişahının kızı Hümâyûn, fili incelemeye başlar. Yüzden fazla cariyenin havuz başında fili seyrettiğinden bahsedilmektedir. Cariyelerin yüzden fazla olması Hümâyûn'un zenginliğini ve gücünü gösterir niteliktedir. Akşam olup herkes yerine çekilince Hümâyûn'un bulunduğu yere yedi perde çekilir. İkinci perde de dadılar, üçüncü perdede ise cariyeler oturur (Elçin, 1997: 140-154). Dadıların, cariyelerden daha üstün olduğu ve sultana daha yakın oldukları görülmektedir. Bu durum sarayda çalışanlar arasında belli bir hiyerarşi olduğunu göstermektedir.

2.16. Destân-ı Kıssa-i Şâd ile Gam

Karadeniz Ereğli'sinden İstanbul'a gelen Mehmed Bey, Ali Efendi adında eski bir tanıdığına rastlar. Ali Efendi'nin yanında iki tane Çerkez vardır. Çerkezlerin başlarında samur kalpaklar takılıdır (Elçin, 1997: 177). Ali Efendi'nin yanında Çerkezlerin bulunması ve Çerkezlerin başlarında samur kaplı kalpakların olması Ali Efendi'nin belirli bir maddi güce sahip olduğunu göstermektedir.

Ali Efendi, Mehmet Bey'i esir pazarına götürür. Mehmet Bey buradaki Çerkez cariyeyi çok beğenir. Bu bölümde Çerkez cariyenin güzelliğinden övgüyle bahsedilmektedir. Gezinin sonunda Ali Efendi: "Ey Mehmed Bey bu günkü seyre sözün var mıdır, nedir şol dellal elinde gezen mahbûbeler Çin güzellerinden güzeldir." der (Elçin, 1997: 181-182). Cariyeye âşık olma motifi bu hikâyede de yer almaktadır. Esir pazarına İstanbul'un herhangi bir tarihi yerini görmeye gider gibi giderler. İnsanların alınıp satılmasıyla ilgili eleştirel bir düşünceye rastlanılmamaktadır. Cariyelerin, Çin güzelleriyle kıyaslanması Çinlilerin çok güzel olarak düşünüldüğünün bir göstergesidir.

Mehmet Bey, Çerkez cariyeye olan duygularını Ali Efendi'ye anlattıktan sonra Ali Efendi'ye rüyasında akıl verilir. Güzel kıyafetlerle esir pazarına gitmeleri ve Ali Efendi'nin cariyeyi bir günlüğüne alması öğütlenir. Ali Efendi'nin rüyasında gördüğü şekilde olaylar gelişir. Ali Efendi'nin evine geldikten sonra Mehmet Bey ve cariyeye arasında bazı yakınlaşmalar olur. Mehmet Bey parası olmadığını cariyeye anlatır. Cariye de saçında sakladığı elmas taşlardan birini vererek bu taşı satıp, 600 kuruşu dellala vermesini söyler (Elçin, 1997: 182-185). Osmanlı Devleti'nde ekonominin birçok alanında kölelikten faydalanılmıştır. İstanbul ve Bursa gibi önemli esir pazarlarının yer aldığı şehirlerde köle ve cariyeye alım satımı sıklıkla yapılmıştır. İslami inanışın köleleri azat etmenin sevabını vurgulaması, kölelerin kendi paralarını biriktirip özgürlüklerini sağlamalarına olanak tanımıştır (İnalçık, 2018: 344-345). Cariyenin kölelikten kurtulabilecek maddi gücü olmasına rağmen bunu daha önce kullanmamıştır. Bu durumun değerli taşların çalınacağı korkusundan kaynaklanıyor olması mümkündür.

Ali Efendi, cariyenin verdiği değerli taşı bedestene satmaya götürür. Taş, bir Yahudi tarafından bin dört yüz elli kuruşa mezatta alınır. "...Bir Yahudi cuhud oğlu pelidin üzerinde bin dört yüz elli guruşta kaldı..." denilir.

Cuhud, “Yahudi” demektir *pelid* ise “alçak kimse” anlamında kullanılmaktadır. Bu durum Yahudilere bakış açısını anlamak açısından önemlidir. Taşın bir Yahudi tarafından satın alınmış olması Yahudilerin zenginliğini ve değerli taşlara olan ilgilerini göstermektedir (Elçin, 1997: 185).

Mehmet Bey, babası vefat ettikten sonra memleketine gitmeye karar verir. Çerkez cariyeyi de yanında götürmek ister. İsmi Ferruhdil olduğu öğrenilen Çerkez cariyeye, erkek hizmetkâr kılığında gitmek istediğini söyler. Ali Efendi’ye, alınacak cariyelerin ve kölelerin siparişini verip yola çıkarlar (Elçin, 1997: 186). Ferruhdil’in erkek kıyafeti giyerek gitmek istemesi kadınların uzun yola çıkmalarının uygun görülmemesi ve olumsuz bir durumla karşılaşmasının engellenmesi içindir. Alınacak cariyeye ve kölelerin Ali Efendi’ye sipariş edilmesi cariyeye ve köle satın almanın imkânı olan herkesin yapacağı bir durum olmasıyla açıklanabilir.

Mehmet Bey ve Ferruhdil yürürlerken su almak için dolaşan kâfir firkateyni ile karşılaşır. Bunlar tarafından esir edilirler. Mehmet Bey, bir rahibe; Ferruhdil ise Farmora kralının kızına bağışlanır. Ferruhdil, isminin Mehmet olduğunu söyler. Ferruhdil’in görevleri kralın kızına masaj yapmak ve onu yatağa yatırmak gibi hizmetlerdir. Mehmet Bey de kiliseyi tamir etmekle görevlendirilir. Ferruhdil’in güzelliği İspanyol kralı tarafından duyulur. Ferruhdil’i Farmora kralından ister fakat alamaz. Bunun üzerine iki yüz bin askerle savaş açar ve kazanıp Ferruhdil’i sarayına getirir. Ferruhdil’in hizmetine on hizmetkâr verir. Ferruhdil ne zaman bir Müslümana zarar verdiğini görse yardım eder, parasını verip azat ettirir (Elçin, 1997: 188-194). Ferruhdil’in diğer cariyelere ve kölelere göre imtiyazlı olduğu görülmektedir. Ferruhdil için iki yüz bin askerle savaş açılması ve Ferruhdil’e hizmetkârlar verilmesi onun güzelliğine gösterilen ilgiyle açıklanabilir.

Rahip, Mehmet Bey’in namaz kılmasına izin vermektedir. Mehmet Bey bu durumdan şüphelenir ve rahibin Müslüman olduğunu düşünmeye başlar. Rahibi namaz kılariken görünce onun Müslüman olduğundan emin olur ve kendisini azat etmesini ister. İkisi birlikte kralın sarayına giderler. Rahibin ricası üzerine kral, Mehmet Bey’e azat kâğıdı verir (Elçin, 1997: 191-193). Osmanlı Devleti’nde bulunan köle ve cariyeler, sahipleri tarafından azat edilirken rahibin azatlık kâğıdını kraldan aldığı görülmektedir. Mehmet Bey, namaz kılmasına izin verdiği için rahibin Müslüman olduğunu düşünmüştür ve öyle de çıkmıştır. Bu durum gayrimüslimlerin dinî özgürlüklere önem vermediğini göstermektedir.

Ferruhdil’in kâfirlerin elinden kurtardığı Müslüman bir esir, ona başından geçenleri anlatır. Ferruhdil, bu Müslüman esirle beraber kaçma planı yapar. İspanyol kralından kendisine hizmet etmesi için üç Müslüman esir vermesini ister. İspanyol kralı esirleri çağırıp içlerinden beş tane seçmesini söyler. Ferruhdil bu esirlere de durumu anlatıp hep beraber kayıkla kaçarlar. Ferruhdil ve arkadaşları İspanyol askerlerine

yakalanacakken Cezayir gemileri tarafından kurtarılırlar. Hikâyenin devamında Ferruhdil ve Mehmet Bey İzmit'te karşılaşılır. İstanbul'a gidip evlenirler (Elçin, 1997: 1994-205). İspanyol askerlerinden Müslüman Cezayirliiler sayesinde kurtulmuşlardır. Yardımın ancak Müslüman kişiler tarafından yapılacağı düşüncesi burada da vardır.

2.17. Hikâye-i Bengi Hallaç

Esrarkeş bir hallaç, mezata çıkarılmış bir cariyeyi çok beğenir. Hallaç, doksan bin akçeye cariyeyi satın alır. Dellala üzerinde bu kadar para olmadığını, parayı evde vereceğini söyler. Eve geldiklerinde cariyeye ile hallaç içeri girerler. Hallaç hiç parası olmadığını cariyeye itiraf eder. Cariye saçında sakladığı elmaslardan birini hallaca verir. Hallaç, elması satın borcunu öder. Cariye ile hallaç oradan gitmeye karar verirler. Bir müddet yürüdüktan sonra cariyeye, hallacın dizinde uyur. Hallaç cariyenin saçlarının arasındaki keseyi eline alınca, bir çaylak gelip keseyi hallacın elinden alır. Hallaç, cariyeyi orada bırakıp çaylağın arkasından gider. Karaya yanaşan kafir gemisi hallacı alıp götürür. Cariye, hallacın taşları çaldığını düşünüp erkek kılığına girer. İskenderiye'ye gidip bir yemek ustasının yanında çırak olarak işe girer. Kendini, Muslu Balı olarak tanıtır. Aşçı öldükten sonra yemek dükkânı ona kalır. Hallaç ise esir olduğu yerde üzüm yetiştirir ve sarayın altından akan suyu bağa ulaştırır. Bunları yaptığı için de azat edilir. Bir dut ağacının tepesinde çaylak yuvasını ve mücevherleri bulur. Yürüyerek İskenderiye'ye ulaşır. Şehrin adını sorar. "Bu şehre İskenderiye derler. Müslüman şehridir ve adaleti kemakân yerindedir." diye cevap verirler. Hikâyenin sonunda hallaç ve cariyeye kavuşurlar. Mücevherleri satın Mısır'a giderler (Elçin, 1997: 235-241). İskenderiye'den bahsederken bir Müslüman şehri olduğu için adaletli olduğu söylenmektedir. Mısır'a gitme motifi bu hikâyede de yer almaktadır. *Destân-ı Kissa-i Şâd ile Gam ve Hikâye-i Bengi Hallaç* adlı hikâyeler arasındaki benzerlikler oldukça fazladır.

2.18. Hikâyet-i Bağdad Şahı

Babasını aramaya çıkan Hasan, bir helvacının yanına çırak olarak girer. Helvacı vefat ettikten sonra helvacı dükkânı Hasan'a kalır. Hasan'ı gören Vezir Abbas'ın kızı Servi Banu, Hasan'a âşık olur. Saraydan Hasan'ın dükkânına bir lağım kazdırır. Bakıcısını, Sümbül Ağa'yı ve cariyeleri Hasan'ı çağırmaları için dükkâna yollar. Hasan gece sarayda kalıp sabah dükkânına döner (Elçin, 1997: 244-248). *Hikâye-i Bengi Hallaç*'ta cariyeye, erkek kılığına girip bir yemek ustasının yanında çırak olurken bu hikâyede Hasan, helvacı çırağı olmaktadır. İki hikâyede de dükkân, çıraklara miras kalmaktadır.

Bağdat Şahı Sultan Mahmut, kılık değiştirip Hasan'ın dükkânına gider. Servi Banu yine bakıcısını, Sümbül Ağa'yı ve cariyelerini Hasan'ı çağırmaları için lağımdan Hasan'ın dükkânına gönderir. Hasan misafiri olduğu için gelmek istemese de Servi Banu'nun isteği üzerine şahla beraber saraya giderler. Servi Banu, şahı tanıyamaz ve istediği cariyeyi alabileceğini söyler. Sonraki günlerde şah, Vezir Ayyaz ve Servi Banu'nun babası Vezir Abbas kılık değiştirip Hasan'ın dükkânına uğrarlar. Beraber lağımdan saraya giderler.

Servi Banu onlara her gece istedikleri cariyeleri verir. Şah, Hasan'ın boynunu vurduracakken onun kendi oğlu olduğunu anlar ve vezirin kızıyla Hasan nikâhlanır. Servi Banu da istedikleri cariyeleri şaha, babasına ve Vezir Ayyaz'a gönderir (Elçin, 1997: 248-251). IV. Murat'ın yer aldığı hikâyelerde karşılaşılan kılık değiştirme motifiyle burada da karşılaşılmaktadır. Cariyelerin tek gecelik olarak birilerine verildiği görülmektedir.

2.19. Hikâyet-i Kızılalma

Hikâyet-i Kızılalma mektup tarzında yazılmış bir hikâyedir. Kızılalma adlı yerdeki kiliselerin içinde 7000 ruhban olduğu söylenmektedir. Rum papanın senede bir kere dirildiği, biraz ekmek yiyip, şarap içip yeniden mezarına girdiği belirtilmektedir. Bu papanın 1.087 yıl hayatta kaldığı anlatılmaktadır. Hazreti Ali ile savaştığı ve Hazreti Ali ona beddua ettiği için kanının sürekli aktığı söylenmektedir. Yılda bir kere uyandığı zaman 500 kâfirin onun yanında yürüdüğü dile getirilmektedir. Hepsinin elinde bir balta vardır. Kasım Dede, 40.000 askerle birlikte Kızılalma şehrinde şehit olduğundan beri bu durum böyledir (Elçin, 1997: 252-253). Bu hikâyede Kızılalma şehri hakkındaki bir efsane anlatılmaktadır. Müslüman ve gayrimüslimler arasında net bir ayırım yapılarak din uğruna yapılan bir savaştan bahsedilmektedir.

Sonuç

Hikâyelerde yer alan; Araplar, Boşnaklar, Arnavutlar, Çerkezler ve Mısırlılar etnik azınlık olarak düşünülürken Yahudiler, Rumlar, Macarlar ve Gürcüler gayrimüslim statüsündedirler. Osmanlı Devleti'nde etnik azınlıklar ayrı bir millet olarak değerlendirilmese de realist halk hikâyelerinde etnik azınlıkların gayrimüslimlerle benzer uygulamalara maruz kaldıkları görülmektedir. Arapların, Çerkezlerin, Boşnakların, Arnavutların köle ve cariye olarak kullanılmaları buna örnektir. Mısırlılar ise hikâyelerde zenginlikleri ile yer almakta ve köle olarak kullanılmamaktadırlar.

Köle veya cariye olmayan gayrimüslimlerin belirli bir mesleğe sahip oldukları tespit edilmiştir. Yahudiler, yaptıkları her iyiliğin karşılığını bekleyen kişiler olarak değerlendirilirken maddi olarak da iyi durumdadırlar. Realist halk hikâyelerinde yer alan meyhaneleri genellikle Rumlar işletmektedir. Rumlar, meyhaneye gelen kişilerle sahte bir dostluk kurup zor durumda kaldıklarında kendi çıkarlarını düşünmektedirler. İncelenen hikâyelerde gayrimüslimlerin, çıkarları için yaptıkları iyilikler dışında olumlu özelliklerinden bahsedilmediği görülmektedir. Azınlıklar ve gayrimüslimlerle ilgili tespit edilen olumsuz özellikler mutlak bir gerçekliği değil, söz konusu metinlerdeki algılama biçimlerini yansıtmaktadır.

Aynı suçu işleyen Müslüman ve gayrimüslimler farklı cezalarla karşılaşmaktadır. Gayrimüslimlere daha ağır cezaların verilmesi onlara yapılan haksız bir uygulama olarak realist halk hikâyelerinde yer almaktadır.

İnsanları dövmek hatta onları öldürmek gibi görevlerin zenci kölelere verildiği görülmüştür. Bu durumu, zencilerin fiziksel üstünlüğe sahip olmalarıyla açıklamak mümkündür. Cariyelik ve kölelik doğal bir durum

olarak değerlendirilmektedir ve bu statüdeki insanlar verilen her görevi yerine getirmektedir.

Hikâye kahramanı ile cariyenin birbirlerine âşık olmaları motifiyle birçok hikâyede karşılaşılmaktadır. IV. Murat ve Tiflî gibi yaşamış kişilerin bu hikâyelerde yer alması, hikâyelerin realist olmalarının ispatı mahiyetindedir.

Realist halk hikâyelerinde yer alan benzer olay örgüleri ve benzer karakterler, bazı hikâyelerin birbirinin varyantı olduğunu düşündürmektedir. Bu durum ayrı bir çalışmanın konusu olabilecek niteliktedir. Realist halk hikâyeleri ve diğer edebi eserlerde yer alan azınlıklarla ilgili az sayıda çalışma yapıldığı görülmektedir. Dilbilimcilerin ve konuya ilgi duyan araştırmacıların metinler üzerinde çalışarak XIX. yüzyıl İstanbul hayatı ve azınlıkların durumuyla ilgili değerli bilgilere ulaşmaları mümkündür. Realist halk hikâyelerinin yazma nüshalarına ve baskılarına ulaşmadaki zorluk, bazı hikâyelerin detaylı bir şekilde incelenmesini zorlaştırmaktadır. Bu zorluğu ortadan kaldırmak adına eserlerin orijinal metinlerinin kopyalarının kütüphanelere dağıtılması ya da dijital ortama taşınması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Yazılık Kaynaklar

- Akçadağ, V. (2008). *Realist İstanbul hikâyeleri*. Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Akova, S. (2012) Balkan Savaşları'ndan günümüze Batı Balkanlar ve kültürlerarası iletişim bağlamında Türkiye ile ilişkiler. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, (Balkan Özel Sayısı-II), 170-201.
- Alpaslan, G. G. (2002). *XIX. yüzyıl yazılı anlatılarında sözlü kültür etkileri*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Alptekin, A. B. (2016). *Halk hikâyelerinin motif yapısı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Aytaç, P. (2011). *Realist halk hikâyelerinden Tayyazâde hikâyesi ile Hançerli Hanım hikâyesi üzerine bir tahlil denemesi*. Ankara: Berikan Yayınları.
- Aytaç, P. P. vd. (2012). *Kitâb-ı mensûr realist İstanbul hikâyeleri(metinler)*. Ankara: Berikan Yayınları.
- Bauman, Z. (2010). *Sosyolojik düşünmek*. (çev.: Abdullah Yılmaz), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Boratav, P. N. (2018). *Halk hikâyeleri ve halk hikâyeciliği*. Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- Boratav, P. N. (2019). *100 soruda Türk halk edebiyatı*. Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- Çevik, M. (2014). Kültürel değişim, gelenek ve Türk halk hikâyeciliği. *Turkish Studies*, 9/12, 113-123.
- Çevik, M. (2015). Televizyon dizileri halk hikâyelerinin modern şekli midir?, *Millî Folklor*, 27/106, 34-46.
- Elçin, Ş. (1997). *Halk edebiyatı araştırmaları 2*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Elçin, Ş. (2013). *Halk edebiyatına giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.

- Eryılmaz, B. (1996). *Osmanlı Devleti'nde gayrimüslim tebaanın yönetimi*. İstanbul: Risale Yayınları.
- İnalçık, H. (2018). *Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik ve sosyal tarihi-1*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kalyoncu, H. (2021). 16.-19. yüzyıl dönemi sosyal yaşamında Osmanlı kadını ve Osmanlı topraklarında yaşamış sanatçıların eserlerine yansımaları. *Motif Akademi Halk Bilimi Dergisi*, 14 (35), 1104-1128.
- Kavruk, H. (2016). *Eski Türk edebiyatında mensur hikâyeler*. Ankara: MEB Yayınları.
- Köprülü, M. F. (1989). *Edebiyat araştırmaları 1*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Nutku, Ö. (1997). *Meddahlık ve meddah hikâyeleri*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Oran, B. (2004). *Türkiye'de azınlıklar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sakaoğlu, S. (2011). *Türk gölge oyunu Karagöz*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Sayers, D. S. (2013). *Tıflî hikâyeleri*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Soydan, S. (2008). *Masaldan romana, sözden yazıya İstanbul hikâyeleri*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Şeker, M. - Şimşek, F. (2011). Ötekilik bağlamında 'Muhteşem Yüzyıl' dizisinin farklı ideolojideki gazetelerin köşe yazılarına yansımaları. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*(29), 483-501.
- Tosun, R. (2009). *Cumhuriyet ve azınlıklar (makaleler, incelemeler)*. Ankara: Berikan Yayınları.

"İyi Yayın Üzerine Kılavuzlar ve Yayın Etiği Komitesi'nin (COPE) Davranış Kuralları" çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir. / The following statements are included within the framework of "Guidelines on Good Publication and the Code of Conduct of the Publication Ethics Committee (COPE)":

Etik Kurul Belgesi/Ethics Committee Approval: Makale, Etik Kurul Belgesi gerektirmemektedir./Article does not require an Ethics Committee Approval.

Çıkar Çatışması Beyanı/Declaration of Conflicting Interests: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarların potansiyel bir çıkar çatışması yoktur. / There is no potential conflict of interest for the authors regarding the research, authorship or publication of this article.

Katkı Oranı Beyanı / Author Contributions: Çalışmada realist halk hikâyelerinin ulaşılan metinleri her iki yazar tarafından eşit olarak incelenmiştir. Elde edilen bulguların tasnifi ve yorumlama sürecinde birlikte çalışılmıştır. / In the study, the texts of realist folk tales were analyzed equally by both authors. They worked together in the process of classification and interpretation of the findings obtained.